

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 22 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2022

Celâl Berces'in 'Defâtiru'l-Verrâk' İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi

Technical and Thematic Review of Jalal Barjas's Novel 'Notebooks of the Bookseller'

Ahmet Yıldız

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı

Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, Ahmet Kelesoglu Faculty of Education, Department of Arabic Language Education

Konya / Türkiye

ayildiztr@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-7074-0405>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1090634

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 20.03.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 03.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2022

Cite as / Atıf: Yıldız, Ahmet. "Celâl Berces'in Defâtiru'l-Verrâk İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi". *Marife* 22/1 (2022): 491-516. <https://doi.org/10.33420/marife.1090634>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilmez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

www.marife.org

Celâl Berces'in 'Defâtîru'l-Verrâk' İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi

Özet

Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından tüm Müslüman ülkeler, özellikle de Arap ülkeleri, hâlâ çeşitli siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Bu sorunlar sanatçı ve edipler tarafından çeşitli biçimlerde işlenmektedir. Yaşanan problemleri ifade etme şekillerinden biri olan roman sanatı, yazarına edebî bir üslupla sorunları dile getirme imkânı sunmaktadır. Bu sanatı kullanan yazarlardan bir de uçak mühendisi olan ve çeşitli dergilerde editörlük ve gazetecilik yapan Celal Berces'tir. Berces, toplumsal sorunlara işaret etmek için Defâtîru'l-verrâk isimli bir roman kaleme almıştır. 2021 Buker Uluslararası Arap Romanı Ödülü'nü kazanan eser, günümüzde yaşanan sosyal çöküntüye ve ardında yatan psikolojik problemlere ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Defâtîru'l-verrâk isimli eser, roman sanatına ait unsurları ne ölçüde kullanıldığını tespit edebilmek açısından teknik, hangi konuların ele alındığını tespit edebilmek açısından tematik olarak incelenmiştir. Böylece yazarın, roman sanatını ne ölçüde kullanabildiği ve hangi konuları işlediği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma, Arap toplumlarının günümüzde yaşadığı sorunların ortaya çıkarılması ve Arap edebiyatında roman sanatının gelişimi ve ulaştığı seviyenin tespit edilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Roman, insanlardan şüphe ettiği için sosyal hayattan uzak bir şekilde kitap okuyarak hayatını geçiren, daha sonra şizofren olan ve işlediği suçlarda okuduğu romanların kahramanı gibi hareket eden İbrahim el-Verrâk isimli ana kahraman üzerinden, özelde Ürdün toplumunu, genelde Arap toplumlarını betimlemektedir. Romanda İbrahim el-Verrâk'ın sevdiği kadının babasının karısı çıkması gibi yaşanmış veya yaşanması muhtemel olaylar anlatılmıştır. Romanın ana kahramanının şizofren olması, yazara hayalî olaylarla gerçek olayları girift bir şekilde sunma imkânı vermiştir.

Romanda ben anlatıcı konumu tercih edilmiştir. Roman adının okuyucudaki ilgiyi canlı tutacak şekilde seçildiği görülmektedir. Romanın nesnel zamanı olarak 2015 yılı seçilmesi ve geri dönüş/genişletme tekniği kullanılarak 1947 yılına kadar gidilmiştir. Böylece modernleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı 1947 ile 2015 yılları arasındaki olaylar edebî bir üslupla anlatılabilmektedir. Romanda Amman, Medeba, Akabe, Cebelu'l-Cüfe, kitapçı büfesi, bakımevi, metruk ev ve banka gibi somut ve kapalı mekânlar kullanılmıştır.

Yazarın, şair olmasının da etkisiyle, cümlelerini akıcılıkla kurguladığı ve romanında edebî dili ustalıkla kullandığı görülmektedir. Bölümler okuyucuda merak uyandıracak şekilde sonlanmakta, romanın sonuna kadar bazı sorular cevaplanmamakta, böylece okuyucunun ilgisi canlı tutulmaktadır. Romanda yalın üslup, eleştirel üslup ve sanatkârane üslup gibi farklı üsluplar kullanılmıştır.

Romanda ana karakter olan İbrahim'in insanlara güvensiz ve asosyal olması, fikir hürriyetinin olmayışının; Leyla'nın bakımevinde yetişmiş olması, ahlakî çöküntünün; Nârdâ'nın hayatında yanlış kararlar alması da, halkın gelenek ve modernlik arasında kalışının, kitapçı büfesinin uyusturucu satan bir dükkâna dönüşmesi de toplumundaki değişimin birer sembolüdür. Ana karakter olan İbrahim el-Verrâk'ın iyilik ve kötülüğü kendisinde birleştiren bir kişilik olması, toplumsal sorunların, özünde iyi olan kişileri suç işlemeye zorladığını göstermektedir.

Romanın olay örgüsüne bakıldığında yanlış eğitimin çocuk psikolojisine etkisi, ahlakî çöküş, kimsesiz çocuklara sahip çıkılmaması, kötü yöneticiler, halkın zor durumda olması ve sosyal medyanın zararları gibi temaların ele alındığı görülmektedir. Romanda ölüm, hicret, kayıp, intihar, hayatın zorlukları, küreselleşme, fakirlik, enflasyon, yolsuzluk ve sosyal statüler arası kin gibi konulara da satır aralarında değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Roman, Defâtîru'l-verrâk, Celâl Berces, Ürdün.

Technical and Thematic Review of Jalal Barjas's Novel Notebooks of the Bookseller

Summary

After the collapse of the Ottoman Empire, all Muslim countries, especially Arab countries, continue to experience various political, economic, and social problems. These problems are handled in various ways by artists and writers. The novel's art allows the author to express the problems in a literary style. Jalal Barjas, who is an aeronautical engineer, editor, and journalist in various magazines, is one of the authors who use this art. Barjas wrote a novel called Notebooks of the Bookseller to point out social problems. The work, which won the 2021 International Prize for Arabic Fiction, is important in terms of shedding light on the social collapse and the psychological problems behind it. In this study, the work

named *Notebooks of the Bookseller* was examined technically to determine to what extent the rules of the art of the novel were used, and thematically to determine which subjects were discussed. Thus, we tried to determine to what extent the author used the rules of the art of the novel and which subjects he dealt with. The study is important in terms of revealing the problems experienced by Arab societies today and determining the development of the art of the novel in Arabic literature and the level it has reached.

The novel depicts Jordanian society in particular, and Arab communities in general, through the main character named Abraham al-Varrâq, who spent his life away from people reading books because he was suspicious of people, and later became schizophrenic and acts like the hero of the novels he reads about his crimes. In the novel, possible events are also told in addition to a real event such as the fact that the woman whom Abraham al-Varrâq loves turns out to be his father's wife. For this reason, it is seen that the genre of the work is a social novel. Although there are sections from real life in the novel, the fact that the main character is schizophrenic gave the author the opportunity to present imaginary events and actual events intricately. In the novel, a first-person narrative was chosen. It is seen that the name of the novel was chosen to keep the reader's interest alive. The year 2015 was chosen for the novel's objective time and continued until 1947 by using the return/expansion technique. Thus, the events between 1947 and 2015, when modernization was experienced intensively, could be described in a literary style. Concrete and closed spaces such as Amman, Madaba, Aqaba, Jabal al-Jofah, Jordan, bookstore kiosk, orphanage, abandoned house, and bank are used in the novel.

It is seen that the author, with the effect of being a poet, constructs his sentences fluently and uses literary language skillfully in his novel. The chapters end in a way that arouses the reader's curiosity, and until the end of the novel, questions such as why Jādullah committed suicide and who is Abraham's lover are not answered, thus keeping the reader's interest alive.

The fact that Abraham, the main character in the novel, is distrustful and asocial to people, lacks freedom of thought; The fact that Leyla was brought up in a nursing home, moral collapse; The fact that Nârda made the wrong decisions in her life, that the people are stuck between tradition and modernity, and that the bookstore kiosk has turned into a drugstore are also symbols of the change in her society. The fact that the main character Abraham al-Varrâq is a personality who combines good and evil in himself, steals to do good, and commits murder to get the rights of the victims shows that social problems force people who are good at their core to commit crimes.

When we look at the other decorative characters and chain of events used in the novel, it is seen that the themes such as the effect of wrong education on child psychology, moral collapse, not taking care of orphans, bad administrators, the public in a difficult situation and the harms of social media. In the novel, subjects such as death, emigration, loss, suicide, difficulties in life, globalization, poverty, inflation, corruption, and grudges between social statuses are mentioned between the lines.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Novel, *Notebooks of the Bookseller*, Jalal Barjas, Jordan.

Giriş

Tahkiye türü sanatlar tüm toplumlarda var olsa da¹ yazara duygu ve düşüncelerini kolayca ifade edebilme imkânı veren roman sanatı 17. yüzyıldan itibaren

¹ Roland Bourneur - Réal Quillet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 10; Abdulbedî Abdullah, *er-Rivâye el-ân dirâse fi'r-rivâyeti'l-Arabîyyeti'l-mu'âsıra* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1990), 4-5; Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Öncü Basımevi, 2003), 17, 83; Saîd Yektîn, *Kazâye'r-rivâyeti'l-Arabîyyeti'l-cedîde el-vucûd ve'l-hudûd* (Beyrut: ed-Dâru'l-Arabîyye li'l-Ulûm Nâşirûn, 2012), 39-41; Muhammet Tasa, "Suriye Öykücülerinden Mâcîd Reşîd el-'Uveyyîd'in 'Sıcak Bir Yaz'ı", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 134; Mücahit Küçüksarı, "Tevfik Yûsuf el-Avvâd'ın 'Er-Rağîf' Adlı Romanında Türk İmajı", *Mütefekkir* 3/6 (Aralık 2016), 308; Muhammet Vehbi Derelî, "Yemenli Öykücülerden Hemdân Zeyd Demmâc'ın 'Yolcu' Adlı Öyküsü", *Marife* 2 (2013), 162; Yusuf Bildik - Ahmet Yıldız, "Zekerîyyâ Tâmir'in el-Hısrîm Adlı Hikâye Kitabında Sosyal Eleştirisi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mayıs 2021), 349.

gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.² İnsanoğlunun yaşadıklarının bir yansıması olan tüm diğer edebî türler gibi roman da meydana gelen olaylardan etkilenmiş; sosyal, psikolojik, siyasi ve tarihî farklı türleri ortaya çıkmıştır.

Celâl Berces tarafından kaleme alınan *Defâtiru'l-verrâk* isimli roman, Ürdün halkının günümüzde yaşadığı psikolojik ve sosyal durumu ortaya koymaktadır. Toplam 366 sayfa ve yedi bölümden oluşan eserin birinci bölümü 5, ikinci bölümü 6, üçüncü bölümü 5, dördüncü bölümü 6, beşinci bölümü 5, altıncı bölümü 4 ve yedinci bölümü 5 kısımdan oluşmaktadır. Her kısımda bir kahramanın bakış açısından olaylar anlatılmaktadır. Roman, el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâse ve'n-Neşr tarafından 2020 yılında yayımlanmış ve 2021 Buker Uluslararası Arap Romanı Ödülü'ne layık görülmüştür.³

Bu çalışmada Celâl Berces'nin *Defâtiru'l-verrâk* isimli romanı ele alınmıştır. Aynı eser üzerinde bazı sitelerdeki haberler, yazılar ve yazarla yapılan görüşmelerin video kanallarında yayımlanması dışında akademik herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması böyle bir çalışmaya olan ihtiyacı artırmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Celâl Berces'in hayatı hakkında kısa bilgi verilecek, ardından *Defâtiru'l-verrâk* isimli roman teknik ve tematik açıdan incelenecektir. İncelediğimiz romanın uluslararası bir ödüle layık görülmüş olması nedeniyle çalışma, Arap roman sanatının geldiği seviyenin belirlenmesi açısından da önem arz etmektedir.

1. Celâl Berces'in Hayatı⁴

Celal Berces, 3 Temmuz 1970 yılında Ürdün'ün Medeba kenti sınırlarında bulunan Hanînâ köyünde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Medeba'da çeşitli okullarda tamamlamış, uçak mühendisi olarak iş hayatına atılmıştır. Daha sonra el-Enbâd gazetesinde editör, ardından ed-Dustûr gazetesinde muhabir olarak çalışmaya başlamış, çeşitli dergilerde editörlük yapmıştır. Sonraki yıllarda uçak mühendisi olarak çalışma hayatına geri dönmüştür. Râbitatu'l-Kuttâbi'l-Urduniyyîn, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, İttihâdu Kuttâbi'l-İnternet ve Haraketu Şuârâi'l-Âlem isimli edebî kuruluşlarda yönetim kurulu üyeliği yapmaktadır. Şiir, kısa öykü, roman ve edebî makaleler gibi çeşitli türlerde yayınlar yapmıştır. Mecmeu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Urdunî isimli radyoda Beytu'r-Rivaye isimli programın yapımı ve sunumuna hâlen devam etmektedir.

Berces, roman türünde, *Efâ'i'n-nâr*, *Seyyidâtu'l-havâssi'l-hams*, *Maksalatu'l-hâlim*, *Defâtiru'l-verrâk*; şiir türünde, *Keeyyi ğusunin 'alâ şecer*, *Kamerun bilâ menâzil*; hikaye türünde, *ez-Zilzâl*, mekan edebiyatı türünde *Rezâz alâ zücâci'z-zâkira ve Şebâbik tahrusu'l-Kuds* isimli eserler kalem almıştır. Yazar, *ez-Zilzâl* isimli eseriyle

² Duralı Yılmaz, *Roman Sanatı ve Toplum* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1996), 73; Mevlüt Öztürk, "İraklı Öykücülerden 'Alî es-Sibâî'nin 'Suyûfun Hâşebiyyetun' Adlı Öyküsü", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (30 Haziran 2019), 226; Küçüksarı, "Tevfik Yûsuf el-Avvâd'ın 'Er-Rağîf' Adlı Romanında Türk İmajı", 308.

³ The International Prize for Arabic Fiction, "2021 تفوز بالجائزة العالمية للرواية العربية" (Erişim 11 Şubat 2022).

⁴ Celâl Berces'in hayatı hakkındaki bilgiler kendisi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir.

2012 Ruks b. Zâid el-'Uzeyzî Yaratıcılık Ödülü'nü, *Maksalatu'l-hâlim* isimli eseriyle 2014 Rifkat Dûdîn Anlatım Güzelliği Ödülü'nü, *Efâ'î'n-nâr* isimli eseriyle 2015 Katar Arap Romanı Ödülü'nü, *Seyyidâtu'l-havâssi'l-hams* isimli eseriyle 2019 Buker Uluslararası Arap Romanı Ödülü'nü, *Defâtîru'l-verrâk* isimli eseriyle de 2021 Buker Uluslararası Arap Romanı Ödülü'nü kazanmıştır.

Yazarın hayatı hakkında verilen bilgilerin ardından yazımı üç yıl süren ve 2021 Buker Uluslararası Arap Romanı Ödülü'ne layık görülen *Defâtîru'l-verrâk* isimli romanı teknik ve tematik açıdan incelemeye geçmek uygun olacaktır.

2. Romanın Teknik İncelemesi

Bir tahkiye türü olan roman sanatı, çeşitli parçaların ahenkli bir şekilde bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bu nedenle bir romanın incelenebilmesi için onu oluşturan parçaların tahlil edilmesi gerekmektedir. *Defâtîru'l-verrâk* isimli romanın da teknik açıdan incelenebilmesi için onu oluşturan parçalar ayrı ayrı ele alınacaktır.

2.1. Romanın Adı

Okuyucunun romanda karşılaştığı ilk unsurun, romanın adı olması nedeniyle isim tercihi önem arz etmektedir. Roman adı seçilirken simgesel bir değeri olmasına, kurgudaki içeriği yansıtmasına ve okuyucudaki merak duygusunu canlı tutmasına dikkat edilmelidir.⁵

İncelenen romanda ana kahramanın ve babasının kitapçı oluşu, hem kendilerinin tuttuğu hem de kendileri hakkında tutulan günlüklerin bulunması nedeniyle romana *Defâtîru'l-verrâk (Kitapçının Defterleri)* isminin verildiği görülmektedir. Romanda defterlerin içeriğinden aşama aşama bilgi verilmesi, okuyucuda merak uyandırmaktadır. Bu nedenle roman adının başarılı bir şekilde seçildiği görülmektedir.

2.2. Şahıs Kadrosu

Bir insan ürünü olan, insanoğlunun yaşadığı veya yaşaması muhtemel olayları ele alan roman sanatında olayların anlatılabilmesi için bir şahıs kadrosu gereklidir.⁶ İncelediğimiz romanın şahıs kadrosuna baktığımızda olay örgüsünde yedi kahramanın yer aldığı, bunlardan üçünün anlatıcı olarak görevlendirildiği, aralarından birinin de ana kahraman olarak öne çıktığı görülmektedir. Yedi kahraman dışında dekoratif kahraman⁷ diye adlandırabileceğimiz şahıslar da bulunmaktadır. Olaylar ana kahramanın çevresinde cereyan ettiği için diğer kahramanlar daha çok tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Onlara romanın olay örgüsü içinde ana kahraman etrafında cereyan eden olayların anlaşılması ve yazarın iletmek istediği mesajların tamamlanması için yeterince söz hakkı verilmiştir. Romandaki kahramanlar şunlardır:

İbrahim: Romanda ana karakter rolündedir. Babasının adı Câdullah'tır.

⁵ Çetin, *Roman*, 230; Fatih Tepebaşı, *Roman İncelemesi* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 47-50.

⁶ Hasen Behrâvî, *Bunyetu's-şekli'r-rivâi (el-Fezâ'ez-Zemen-eş-Şahsiyye)* (Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-Arabî, 1990), 223; Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 48.

⁷ Dekoratif kahraman tanımı için bk. Aktaş, *Roman Sanatı*, 158.

Medeba'da yaşarken ailesi ile Amman'a taşınmış, kitapçılık yaptığı için halk arasında İbrahim el-Verrâk (Kitapçı İbrahim) olarak tanınmıştır. İnsanlara karşı güvensiz ve asosyal olarak yetiştirilmiş, o da vakitlerini kitap okuyarak geçirmiştir. Babası Câdullah'ın intihar etmesi sonucu şizofren olmuş ve karnından bir ses duymaya başlamıştır. İntihar etmek için gittiği deniz kenarında tanıştığı Nârdâ'ya âşık olmuş ve onu bulmak için Amman'a geri dönmüş, sonrasında duyduğu sesin emri ile okuduğu roman kahramanlarının kılığına girerek çeşitli suçlar işlemeye başlamıştır.

Leyla: Bakımevinde büyümüş, daha sonra buradan kaçarak kendisi gibi ailesi belli olmayan insanlarla bir süre yaşamıştır. Kimsesiz olduğu için çalıştığı iş yerlerinde çeşitli sorunlarla karşılaşmış, bakıcılık yaptığı eve hırsızlık için giren İbrahim'i tanıyarak yakalanmasını sağlamıştır.

Gazeteci Kadın/Nârdâ: Romanın ilk bölümlerinde gazeteci kadın olarak, son bölümlerinde ise Nârdâ olarak tanıtılmıştır. Genç yaşta tüm ailesini kaybettikten sonra daha özgür bir hayat yaşamaya başlamış ve Câdullâh ile evlenmiştir. İntihar etmek için gittiği deniz kenarında İbrahim ile tanışmıştır.

Câdullâh: İbrahim'in babasıdır. Moskova'da felsefe eğitimi almış, Sovyetlerin politikasını eleştirdiği için tutuklanmış, işkence görmüş ve psikolojik problemler yaşamaya başlamıştır. Ürdün'de komünist parti yanlısı çalışmaları nedeniyle üç yıl hapis yatmış ve insanlara olan güvenini yitirmiştir. Nârdâ ile boşanmasının ardından intihar etmiştir.

Emily: Psikolog Doktor Yusuf es-Semmâk'ın annesidir. Eğitim yıllarında Ürdünlü İyâd Nebîl ile aşk hayatı yaşamış, daha sonra terk edilince Ürdün'e yerleşmiştir. Psikolojik sorunları nedeniyle suskunluğa bürünmüştür.

Yusuf es-Semmâk: İyâd Nebîl ve Emily'nin oğludur. Evlilik dışı dünyaya gelmesi ve babasının kendisini reddetmesi nedeniyle psikolojik sorunlar yaşayan bir psikologdur.

2.3. Olay Örgüsü

Olay örgüsü; olayların neden-sonuç ilişkisine göre anlatılması olarak tanımlanmaktadır.⁸ Yazar, romanda ele aldığı psikolojik ve toplumsal olayları farklı bakış açılarından verebilmek için anlatıcı olarak üç kahraman seçmiştir. Romanda kahramanların geçmişte yaşadıklarını anlatmak için geriye dönüş ve ileri gidiş⁹ teknikleri kullanılmış, böylece olaylar neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlanmıştır. Yedi bölümden oluşan romanın olay örgüsü şöyledir:

2.3.1. Birinci Bölüm

İbrahim (Kötü Hamilelik): İbrahim, Amman'ın kenar semtlerinden Cebelu'l-Cûfe'de oturmaktadır. 35 yıl önce 1980 yılında annesinin kanser hatalığına yakalandığını, tedavide geç kalındığı için ilk ameliyatta vefat ettiğini hatırlar. Kardeşi Ahid,

⁸ Edward Morgan Forster, *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür (İstanbul: Adam Yayınları, 2001), 128-130; Tepebaşı, *Roman İncelemesi*, 60-62; Ahmet Yıldız, "Abdulvehhâb 'Îsâvî'nin ed-Divânu'l-İsbertî İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi", *akif* 51/1 (2021), 66-95.

⁹ Geriye dönüş ve ileri gidiş teknikleri hakkında bilgi için bk. Çetin, *Roman*, 236-238.

annesinin ölümünde babasının ihmali olduğunu düşünerek sinir krizleri geçirmiştir. Bir gün evi terk edip pasaportunu yırtarak Suriye sınırından Türkiye'ye geçer. Babası Câdullah ise bir iş bulduğunu ifade ederek İbrahim'i evde yalnız bırakır. Yedi ay sonra eve döner ve bir gece intihar eder. 1981 yılında açılmış olan kitapçı büfesi İbrahim'e miras kalır. Sonraki günlerde İbrahim karnında bir ses duymaya başlar. Doktora gider fakat tetkiklerde bir şey çıkmaz.¹⁰

Leyla (Bilinmeyen Bir Tarafa Geçiş): Bakımevinde yetişen Leyla bir gün oradan kaçır, bir taksiye binip daha önce bakımevinden tanıştığı Esmâ ve Macide'nin yanına gitmek ister. Bindığı taksinin şoförünün sarkıntılık etmesi nedeniyle bakımevinde yaşadığı taciz olayını hatırlar. Arkadaşlarının kaldığı adrese güçlükle ulaşır.¹¹

İbrahim (İzin Verilen Günah): Babasının üç yıl hapsedildikten sonra insanlara güvenini kaybetmesini ve Amman'a taşınma kararı almalarını hatırlar. Bu düşünceler içinde eve ulaştığında komşusu olan yaşlı bir kadın kendisine, oğlunun işe alınmadığından ve sosyal hizmetler müdürü olan İmâd el-Ahmer'in ihtiyacı olmayan kişilere iş verdiğinden bahseder. Sabah kalktığına yine karnındaki sesi duyar. Ses kendisini bu hâle getirenleri bulup öldürmesini emretmektedir. Sabah olunca şehir merkezine gider. Kitapçı dükkânının yerine yapılan ticarethaneyi görür. Kendisini muayene eden doktorun bir psikoloğa görünme tavsiyesine uyararak Psikolog Yusuf es-Semmâk'a gider ve ona, içinde kendisiyle konuşan biri olduğunu söyler. Doktor şizofreniden şüphelendiğini ancak ruhsal çöküntü teşhisi koyduğunu belirterek bazı ilaçlar verir. İbrahim doktorun bazı istemsiz hareketlerini fark eder. Doktor, İbrahim'in numarasını alır. Çıkışta bir kafeye giden İbrahim Facebook'tan İmâd el-Ahmer'in profiline bakar.¹²

İbrahim (4 nolu Ofis): İbrahim karakola gider. Karnındaki sesin kendisine suç işlemesini emrettiğini anlatır. Polisler kendisine inanmaz ve onu kovarlar.¹³

İbrahim (Son Çırpınış): Evinin bulunduğu cadde başında otobüsten iner. Mahalle imamı ile karşılaşır. İçindeki sesin kendisini patlatmasını istediğini belirtir. İmam, bunun doğru olmayacağını söyleyip kendisine nasihat eder. Eve geldiğinde babasının; "Kimseye güvenmeyin, haberleri dinlerken sesi kısım, komşularla ilişki kurmayın, okulda düşüncelerinizi belli etmeyin!" şeklindeki nasihatlerini hatırlar. Uykuya dalar ve uykusunda bir kâbus görür. Son zamanlarda gördüğü kâbusları bir deftere yazmaya başlar. İçindeki ses yeniden acı olayları hatırlatarak haksızlığa uğradığını, siyasetçilerin ikiyüzlü olduğunu anlatır. İbrahim onunla baş edemeyeceğini anlar ve intihar etmeye karar verir.¹⁴

2.3.2. İkinci Bölüm

Leyla (Kaçış): Yeni yerleştiği evdeki Esmâ'nın bir lokantada uzun mesai yaptığını, Macide'nin ise hayat şartlarına fazla direnemeyerek bir gece kulübünde çalışmaya başladığını görür. Esmâ da patronunun istismarı nedeniyle işten ayrılır ve

¹⁰ Celal Berces, *Defâtîru'l-verrâk* (Beyrut: el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâse ve'n-Neşr, 2020), 9-18.

¹¹ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 19-21.

¹² Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 22-42.

¹³ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 43-48.

¹⁴ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 49-54.

Macide ile birlikte çalışmaya karar verir. Sonraki günlerde Esmâ ve Macide müşterilerini eve almaya başlarlar. Bir gün bir adamın kendisine saldırması nedeniyle Leyla evden kaçır. Erkeklerden korktuğu için bir erkek gibi görünmeye karar verip saçını kestirir ve erkek elbiseleri giyer. Bakımevinden kaçan gençlerin kaldığı metruk eve gider. Evde Selam, Nur, Râid ve Adiy isimli kişiler kalmaktadır. Yanındaki son parayla aldığı mendilleri yol kenarlarında satmaya başlar.¹⁵

İbrahim (Sudan Bir Kabir): Amman'dan otobüse binip Akabe'ye doğru yola çıkar. Yolda Psikolog Yusuf es-Semmâk'tan bir mesaj alır. Mesajda Semmâk, ailenin önemini anlatmakta ve yeterince zengin olmasına rağmen hayatında bir şeylerin eksikliğini hissettiğini ifade etmektedir. İbrahim Akabe'ye ulaşır. Geceyi geçirmek üzere bir otele gider. Amman'da büfeleri kaldıran İyâd Nebî'lî hatırlar. Facebook'a girer ve profiline bakar.¹⁶

İbrahim (Son Saatler İlk Neşeler): Geceyi otelde geçirir. Sabah erkenden deniz kenarına gittiğinde bir kadın görür. Bu arada kadın İbrahim'i fark eder ve yanına gelir. İbrahim kadının boynunda asılı Nûn harfini fark eder. Biraz konuştuktan sonra kadın ayrılır.¹⁷

İbrahim (Unutulması Zor Bir Tesadüf): İbrahim intihar için hazırlanırken bir defter fark eder. Açtığıda intihar etmeyi düşünen birinin veda yazısını görür. Az önce konuştuğu kadına ait olduğunu anlar ve diğer sayfaları da okumaya başlar.¹⁸

İbrahim (Henüz Gerçekleşmemiş Bir Hikâyenin Mukaddimleri): Otele geri döner. Resepsiyondan aradığı bayanın az önce otelden ayrıldığını öğrenir. Bu arada içindeki ses intihar etmediği için onu zayıflıkla suçlar.

Gazeteci Kadın (Gülün Uzleti): Gazeteci kadın, editörden izin alarak gazete binasından çıkar. Eve gitmek üzere otobüse biner. Daha önce bulduğu ve sahibinin bir hikâye yazdığı defteri çantasından çıkarır ve okumaya başlar. Hikâye Mahmut eş-Şumûsî isimli birinden bahsetmektedir. Medeba'da çobanlık yaparak geçimini sağlayan Şumûsî, 1947 yılı kışında karısının doğum yaptığı haberiyle sevinir. Ancak Yahudilerle yapılacak savaş nedeniyle askere alınan oğulları Hâzir ve Selim için endişe etmektedir. Emine, az miktarda olan koyun sütünü içerek yavrusu Câdullah'ı emzirebilmektedir. 1948 yılında Yahudilerle savaş başlar. Bir gün gelen asker Hazir'in şehadet haberini iletir.¹⁹

2.3.3. Üçüncü Bölüm

İbrahim (Ümit İpine Güveniliyor): İbrahim, Nûn hanımı bulmak için Amman'a dönmeye karar verir. Yolculuk esnasında onun defterini okumaya başlar. Defterde ailesinin ölümünden sonra önce ismini değiştirdiğini, sonra istediği şekilde giyinerek dışarıya çıktığını, üniversite eğitimi olabilmek için bir lokantada garson olarak çalıştığını, lokantaya sürekli gelen bir adama içinin ısınmaya başladığını

¹⁵ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 59-65.

¹⁶ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 66-77.

¹⁷ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 78-93.

¹⁸ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 94-100.

¹⁹ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 106-118.

anlatmaktadır.²⁰

İbrahim (Nûn Hanımı Aramak): Eve yaklaştığında komşu kadının oğlunun “Bankalar beni tüketti.” diye bağırdıktan sonra intihar ettiğini öğrenir. Karnındaki ses kadının başına gelenlerden dolayı kızgınlığını belirtir. İbrahim ondan kurtulmak için cep telefonu ile meşgul olmaya başlar. Facebook’a girdiğinde İyâd Nebîl’in halkı sabra teşvik ettiğini ve tüm dünyanın krizden geçtiğini ifade ettiğini görür. Paylaştığı bir fotoğrafta bir ziyafet sofrası görür ve hesabını ele geçirmeye karar verir. Ertesi sabah uyandığında Facebook’a girer. İmâd el-Ahmer’in öldüğü haberini görür. Komşu kadının oğlunun intihar ettiği aynı gün olması nedeniyle şaşırır. Nûn hanımı aramak için evden çıkar. Karnındaki ses zor durumda olmasına neden olanların kimler olduğunu bildiğini ve yakında onlara gerekeni yapacağını söyler.²¹

Leyla (Tuzaktan Kaçış): Caddede arabalar arasında erkek elbiseleri içinde mendil satmaya devam eder. Bir gün mendil almak için duran bir arabanın şoförü Leyla’ya arabasına binmesini teklif eder. Leyla kaçmaya başlar. Adam kendisini yakalayacağı esnada attığı taşla adamı öldürür.²²

İbrahim (Kitaplar İçin Hiçbir Ev Yok): İbrahim evde yalnız bir hâlde karnından gelen sese cevap vermeye çalışırken Semmâk’tan herkesin bir şeylerle mücadele ettiği şeklinde bir mesaj alır. Sabah ev sahibi gelir ve Amman’da kiraların arttığını belirterek evinden çıkmasını söyler. Ev eşyalarını satar. Yanına sadece bilgisayarını, kâbuslarını yazdığı defterini ve Nûn hanımın defterini alır. Kitapları ise cadde başına götürerek yakar.²³

Gazeteci Kadın (Yolculuk Hastası Bir Kadın): Hatıralarından kurtulmak için sürekli ev değiştirdiğini, son evine de bir ay önce taşındığını hatırlar. Uyumak için yatağa gider ve içinde hikâye olan defteri açıp okumaya başlar: Şumûsî, 1953 yılında köye bir ev yapar ve çobanlığı bırakır. Câdullâh büyür ve okula başlar. Okula deftersiz ve kalemsiz gittiği için öğretmenin eline cetvelle vurması nedeniyle okuldan çıkar.²⁴

2.3.4. Dördüncü Bölüm

İbrahim (Köprü Altında Olanlar): Nûn hanımı arar ama bulamaz. Facebook’a girer ve İyâd Nebîl’in profiline bakar. Hesabını ele geçirdiği için gönderdiği bir fotoğrafta bir kadının olduğunu bilmektedir. Bu nedenle fotoğrafın gizli evinde çekildiğini anlar. Yusuf es-Semmâk’ın mesajı gelir. Babası ile ilişkisinden bahsetmekte ve “Düşünsene babanı görüyorsun ama yaklaşıyorsun ve baba diye seslensen seninle alay edecek” ifadelerini kullanmaktadır. Yağmurdan sığınmak için bir köprü altına gittiğinde şiddetli derecede öksüren bir genç görür. Daha sonra onun erkek elbisesi giymiş bir genç kız olduğunu fark eder. Zor nefes aldığı görüncelikle ilaç temin eder. Birlikte terk edilmiş evde kalmaya karar verirler. İbrahim genç kızın adının

²⁰ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 121-126.

²¹ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 127-136.

²² Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 137-140.

²³ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 140-147.

²⁴ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 148-160.

Leyla olduğunu öğrenir.²⁵

İbrahim (Terk Edilmiş Ev): İbrahim'le Leyla, Abdûn Köprü'sünden ayrılıp terkedilmiş eve doğru giderler. Leyla bakımevinde yaşadığı zorlukları anlatır. İbrahim yolda, Facebook'tan İyâd Nebîl'in vefat ettiğini öğrenir. Sonunda terkedilmiş eve ulaşırlar. Orada Nur, Selam, Raid ve Adıyy ile tanışır. Aç olduklarını öğrenince onlar için yemek almaya gider. Yemekten sonra Leyla, İbrahim'e toplumdaki dışlandıkları için bu hâlde olduklarını anlatır.²⁶

İbrahim (Kesişen Kaderler): Evden yiyecek almak için ayrılır. Caddede yürürken karnındaki ses kendisiyle konuşmaya başlar. Verdiği mülletin dolmak üzere olduğunu belirtir. Kalan son parasıyla çarşıdan yiyecek ve bazı eşyalar alır. Bu arada Nûn Hanım'ın defterini açıp okumaya başlar: Nûn Hanım çalıştığı lokantaya sürekli gelen ve defterine bir şeyler yazan adama kalbinin ısınmasından bahseder. Bir gün adam defteri lokantada unuttur. O da alıp evine götürür.²⁷

İbrahim (Planlanmamış Görünen Bir Olay): İbrahim metruk evde kalmaya devam eder. Parası bittiği için iki hafta dışarıya çıkmaz. Raid hırsızlık yaparken yakalanır ve hapsedilir. Havalar soğuduğu için Nur dilenmeye, trafik ışıklarında arabalara mendil satan Selam da satış yapmaya ara verir. Soğuk nedeniyle evdekilerin çoğu hastalanır. İbrahim evden çıkar. İçindeki ses yakında mülletin biteceğini söyler. İbrahim'i zayıf ve korkak olmakla suçlar. Caddede oyuncakçı dükkânından oyuncak bir silah ile maske almasını ve karşıdaki bankayı soymasını söyler. İbrahim sesin dediğini yapar ve bankayı soyar. Metruk eve döner. İbrahim bir hırsıza dönüştüğü için üzülürken ses, onun şerefli bir hırsız olduğunu belirtir. Bu arada İbrahim'in kendi kendine konuştuğunu duyan Selam, bir sorun olup olmadığını sorar. İyi olduğunu söyleyen İbrahim, evdekiler aç olduğu için bakkaldan bir şeyler almaya karar verir. Bakkalın banka soygununu konuştuğunu, müşterisinin ülkenin durumu böyle giderse olayların artacağını söylediğini duyar. Bir taksiye atlar ve banka soygununun olduğu caddeden geçer. Yaptıklarından dolayı üzgün bir hâlde radyodan haberleri dinler. Şoför hırsızın yakalanmamasını diler.²⁸

Gazeteci Kadın (Anılara Doğru Kaçış): Bir süre çalıştıktan sonra gazete binasından ayrılır. Bir kafeye oturup yanındaki defteri okumaya başlar: Câdullah kurtuluş yolunun okumak olduğunu anladıktan sonra başarılı bir öğrenci olur. O günlerde solcular Medeba'da yoğun çalışmalar yapmaktadır. Câdullah da onlarla tanışır. Bazı yasak kitapları ve dergileri okur. Babası kendisinden doktor olmasını istediği hâlde Câdullah felsefeyi sevmektedir. O yıl partiden arkadaşı, Moskova'da eğitim alması için bir onay aldıklarını haber verir. Câdullah babasına durumu haber verir. Moskova'ya oğlunu göndermek için paraya ihtiyaç duyan Şumûsî, İskender isimli bir tüccardan borç para ister. İskender topraklarını ipotek etmesi karşılığında borç verir. Moskova'ya giderken babası, Câdullah'a doktor olarak dönmesini beklediğini söyler.²⁹

²⁵ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 165-180.

²⁶ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 181-193.

²⁷ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 194-202.

²⁸ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 203-213.

²⁹ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 214-223.

İbrahim (Kâğıttan Şahsiyetler): Bir hafta evden hiç çıkmaz. Leyla, yaşlı bir kadına bakıcılık işi bulduğunu haber verir. İbrahim bu işin uygun olabileceğini belirtir. Karnındaki ses, tavsiyesinden dolayı İbrahim'i azarlar ve hayatta kitap okumaktan başka bir şey bilmediğini ifade eder. Sonra yeni banka soyma planını anlatır. İbrahim sesi dinler ve ikinci bankayı da soyar. Soygundan önce Victor Hugo'nun yazdığı *Notre Dame'ın Kamburu* isimli romanın başkahramanı Quasimodo kılığına bürünür. Bankadaki görevlinin ise Esmeralda isimli güzel çingeneyi kendisinden almaya çalışan Claude Frollo olduğunu düşünerek soygun esnasında etrafındaki insanlara romanın kahramanlarıymış gibi hitap eder. Soygundan sonra ise Dostoyevski tarafından yazılan *Budala* romanı kahramanlarından Lev Nikolayeviç Mişkin kılığına girer. Romandaki Aglaya'yı arıyormuş gibi sokaklarda Nûn Hanım'ı arar. Bindiği otobüsün St. Petersburg'a gittiğini düşünür. Farklı zamanlarda da kendisini Diyojen ve Robin Hood gibi görür. Ertesi gün Leyla, yeni işine başlayacağını ve oraya taşınacağını söyleyerek veda eder. Veda esnasında Leyla kendisine babalık yaptığı için İbrahim'e teşekkür eder.³⁰

2.3.5. Beşinci Bölüm

Gazeteci Kadın (Kaçışı Olmayan Sevgi): Facebook'a girer. İnsanların yorumlarında maskeli hırsız övdüğünü görür. Maskeli hırsız düşünürken defteri açar ve kaldığı yerden okumaya başlar: 1967 yılı 5 Haziran'ında Câdullah, aynı üniversitede resim bölümünde okuyan Tamarca İvanoviç isimli bir kız ile görüşür. Her gün Tamarca'nın yanına gider ve ona bir gül verir. Bir gün yolun karşısına geçerken bir aracın çarpması sonucu ölen Tamarca'nın haberi ile Câdullah sarsılır. Üniversite kantininde Arap devletlerinin İsrail karşısındaki 67 hezimetini nedeniyle Sovyetleri eleştirdiği için mezun olduğu 1971 yılında tutuklanır. Üç gün küçük bir hücrede susuz ve yemeksiz kalır. İhtiyacı için çıkmasına izin verilmez. Orada histeri hastalığına yakalanır. Sovyet ajanları tarafından sorgulanır. Çeşitli işkenceler görür. Psikolojisinin bozulduğu fark edilince serbest bırakılır.³¹

İbrahim (Yeniden Gizlenme): Karnındaki ses dışarı çıkıp yeni elbiseler almasını ve Boris Pasternak'ın yazdığı *Doktor Jivago* romanının başkahramanı olmasını ister. İbrahim denileni yapar. Bir taksiye biner. Taksici maskeli hırsızın yaptıklarından dolayı mutlu olduğunu belirtir. Kiralık ilanı verilen bir adrese ulaşır. Romandaki kahramanlardan Lara ile nerede oturacaklarını düşünür. Aynaya baktığında karşısında Jivago'yu görür. Evi tutar. Dinlenmek için uzanır. Telefonuna baktığında Semmâk'tan bir mesaj geldiğini fark eder. Mesajda Semmâk; babasıyla annesinin gençken tanıştıklarını annesi hamile kalınca babasının ortadan kaybolduğunu, babasının ölmediğini ve televizyonda çıkan meşhur kişilerden biri olduğunu öğrendiğini, sarayına gittiğinde onunla görüşüp yaşananları kendisine anlattığını, onun ise kendisiyle alay ettiğini anlatır. İbrahim Facebook'ta gezerken Leyla'yı taciz eden bakıcı anne Ranâd Mahmûd'un öldürüldüğü haberini görür. Nûn hanımın defterini alır ve okumaya başlar: Lokantaya gelen suskun adamın defterini almasından bahseder. Sonraki gelişinde suskun adam Nûn Hanım'a defterini sorar. O da kendisinde

³⁰ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 224-236.

³¹ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 239-248.

olduğunu ama eve bıraktığını söyler. Çıkışta beraber eve giderler. Suskun adam geceyi Nûn Hanım'ın evinde geçirir.³²

Leyla (Emily Hanım'ın Sırları): Taksiye biner ve kendisine verilen adrese gider. Evde bulunan bir kadın Leyla'ya bakması gereken hanımın yaşlı olduğunu pek çok hastalığı bulunduğunu ve tüm işlerinde ona yardımcı olması gerektiğini anlatır. Kadın ayrıldıktan sonra Leyla, Emily Hanım'ın yanına gider. Kendisini tanıtır ama cevap alamaz. Emily Hanım gözleri bir yere sabit hareket etmeden durmaktadır.³³

İbrahim (Şerefli Bir Hırsız): Maskeli hırsız hakkında birkaç resim yayımlanmış ve pek çok yorum yapılmıştır. Genelde yorumlar maskeli hırsızın fakirlerin ihtiyaçlarını giderdiği ve zor durumda olanlara yardım ettiği şeklindedir. Karnından gelen ses kendisiyle konuşmaya başlar ve haksız yere zengin olmuş insanların evlerinin yerini Facebook'tan bulup soymasını söyler. Gerekli araştırmaları yaptıktan sonra ses *Mevsimu'l-hicre ile'-ş-şemâl* adlı romanın kahramanı Mustafa Saîd rolünde olmasını ister. İbrahim uygun elbiseler giyer ve belirlediği evi soyar. Metruk eve giderek çaldığı değerli eşyaları saklar. Bir miktar parayı da Selam'ın yatağının yanına koyar.³⁴

İbrahim (Nûn Hanım Kim): Facebook'ta maskeli hırsızla ilgili bir yorum İbrahim'in dikkatini çeker. Sahibinin profiline baktığında Nûn hanımı görür ve adının Nârdâ olduğunu öğrenir. Hemen mesaj gönderir, kendisini tanıtır ve defterinin yanında olduğunu bildirir. Karnındaki ses bir kadını sevmesine kızar. İbrahim ise bu kadının ikisini de ölümden kurtardığını belirtir.³⁵

2.3.6. Altıncı Bölüm

Nârdâ (Başka Bir Sevgi): Maskeli hırsızla ilgili yorumlara bakarken bunun normal bir suç olmadığına karar verir. Bu sırada Diyojen müstear adını kullanan İbrahim'den mesaj gelir. Mesajda kendisine âşık olduğunu ifade etmektedir. Defteri açar ve hikâyeyi okumaya başlar: Câdullah 1971 yılı yazında geleceğini kimseye haber etmemişti. Marka havaalanında yarım saat sorgulandıktan sonra Medeba'ya doğru yola çıkmıştı. Eve geldiğinde babası Şumûsî, kendisini "Hoş geldin doktor!" diye karşıladı.³⁶

İbrahim (Son Mücadele): Nârdâ'dan mesaj gelir. Mesajda Nârdâ defterini istemektedir. Bu arada âşık olduğu için kendisine kızan ses ortaya çıkar ve bir-iki tane daha soygun yaptıktan sonra kendisini serbest bırakacağını söyler. Bunun üzerine soyacağı yeni evi araştırmaya başlar. Gerekli bilgileri toplar. Nârdâ'nın defterini okumaya başlar: Nârdâ suskun adamı nasıl kendi evinde yaşamaya ikna ettiğini daha sonra onunla evlendiğini anlatır. İlk zamanlarda normal görünen şeylerin değişmeye başladığını, adamın bazen kızgın bazen neşeli olduğunu, neşeli olduğu zamanlarda birden ağlamaya başladığını, gece rüyasında hayatını anlattığını görür. Aralarındaki anlaşmazlıklar artar ve kocası kendisini dövmeğe başlar. Bir gün

³² Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 249-263.

³³ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 264-268.

³⁴ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 269-278.

³⁵ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 279-282.

³⁶ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 287-294.

içindeki sevgiyi bitirdiğini söyleyerek evden çıkar.³⁷

Leyla (Hanımefendinin Suskunluğundan Çıkışı): Leyla yeni işine ve Emily Hanım'ın suskunluğuna alışır. Bir gün Emily Hanım konuşmaya başlar. Viyana'da tıp eğitimi aldığı günleri anlatır. Öğrencilik döneminde Ürdünlü bir öğrenci ile tanışmalarından, bir gün evine kahve içmeye çağırdığından ve geceyi birlikte geçirdiklerinden bahseder. Hamile kalmasına rağmen, o günden sonra kendisinden kaçmaya başladığını, bir süre sonra da doktora için Amerika'ya gittiğini öğrendiğini, önceleri oğlu Yusuf'a babasının öldüğünü söylediğini ancak babasının İyâd Nebîl olduğunu söylemek zorunda kaldığını anlatır. Ürdün'e geldiğini, İyâd Nebîl ile görüşüp Yusuf'un babası olduğunu itiraf etmesini istediğini ancak İyâd'ın bunu kabul etmediğini belirtir. Yusuf'un zor günler geçirdiğini ancak psikoloji alanında yüksek derece alarak mezun olduğunu söyler.³⁸

İbrahim (Nârdâ ve Diyojen): Nârdâ'ya görüşmek istediğini belirten bir mesaj gönderir. Nârdâ şehir merkezinde kitapçı büfesinde buluşabileceklerini söyler. Sonra ifadesini düzelterek daha önce kitapçı büfesinin olduğu mekânı kastettiğini belirtir. İbrahim belirtilen yere ulaşıp beklemeye başlar. Nârdâ gelip İbrahim'i gördüğünde hayretini gizleyemez ve bu nasıl olur diyerek ayrılmak ister. Ancak İbrahim'in ısrarları üzerine kısa bir süre bir kafede oturmayı kabul eder.³⁹

2.3.7. Yedinci Bölüm

Nârdâ (Yeni İtirafılar): İbrahim ile karşılaşmalarının şokunu atlatamaz. İbrahim mesaj atmasına rağmen cevap vermez. Kendisine bir kahve hazırlar ve defteri alıp yazmaya başlar: Câdullah'ın dönüşünden sonra Şumûsî, Câdullah'ın bir şeyler sakladığını anlar. Durumu sorduğunda Câdullah tıp yerine felsefe okuduğunu anlatır. Ertesi gün borç nedeniyle İskender'in tarla ve evlerini almak için açtığı mahkeme kararı gelir. Şumûsî duruma çok üzülür. Câdullah, daha sonra öğretmen olarak atanır ve bir akrabası olan Meryem ile evlenir. Eşine Moskova'daki kadınların durumunu anlatır ve başörtüsüz sokakta gezmesinin kendisini sevindireceğini söyler. Bu sözler yayılır ve köy halkı Câdullah'ı komünist bir kâfir olmakla suçlar. Câdullah eşi ile sadece basit işler konuşma kararı alır ve sessizliğe bürünür. İlk doğan çocuklarına İbrahim adını koyarlar. Enver Sedat'ın İsrail'i ziyaret ettiği yıl Câdullah, hazırladığı ziyaret karşıtı broşürlerle yakalanır. Üç yıl hapsedilir ve çeşitli işkenceler görür. Bu durum onun psikolojisinde ileride ortaya çıkacak büyük yaralar açar.⁴⁰

İbrahim (Tuzaktan Önce): Nârdâ'ya mesaj göndermesine ve aramasına rağmen cevap vermediğini görür. Doktor Yusuf'tan mesaj gelir. İyâd Nebîl'in rüyalarına girmesinden bıktığını, depresyon geçirmesi nedeniyle annesi Emily ile de görüşmediğini ifade etmekte ve öldürme isteğinden kurtulma konusunda İbrahim'den yardım istemektedir. Bu sırada karnındaki ses son bir hırsızlık daha yapmasını emreder. İbrahim bu düşüncelerden kurtulmak için Nârdâ'nın defterini okumaya başlar: Nârdâ gittiği psikoloğun kendisine depresyonda olduğunu söylediğinden bahseder.

³⁷ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 295-306.

³⁸ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 307-315.

³⁹ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 316-320.

⁴⁰ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 323-334.

Eve gittiğinde kocasından kendisini boşamasını ister. Kocasını da kendisini boşar. Ancak depresyondan kurtulamaz. Lokantadan sonra gazetede çalışmasının hüznü sebebi olabileceğini düşünür. Çocukluğundaki hatıraları tazelemek için Cebel-i Cufe'ye gider. Bir kadınla mahalle hakkında konuşurken Nârdâ, eski kocası Câdullah'ın intihar ettiğini öğrenir. Akabe'ye gider ve bir otelde geceyi geçirir. Sabah intihar etmeye karar verir.

İbrahim defteri bir kenara bırakır ve son soygununu yapacağı bir ev bulmak için Facebook'a girer. Soyacağı eve karar verir. Karnındaki ses bu sefer Mahfûz'un üçlemesindeki Ahmed Abdulcevâd rolüne bürünmesini ister. Soygun için evden çıkar.⁴¹

Leyla (Benzer Sonuçlar): Emily Hanım'a yatağa gitmesinde yardım edip odasına çekilir. Koridorda bir ses duyar. Dışarı çıktığında maskeli bir adamla karşılaşır. Adam, Leyla karşısında bakakalır. Leyla ise korkudan adamın maskesini çıkarır ve İbrahim olduğunu görür. Kendisine babalığı hatırlatmış olan bir adamın hırsız olduğuna inanamaz. Hırsızın kaçmasının ardından polise haber verir ve polisler kendisine hırsızın kimliğini sorar. Leyla da İbrahim el-Verrâk olduğunu haber verir.⁴²

İbrahim (Çarpıcı Hakikat): Leyla ile karşılaşmasından dolayı hem utanç duymakta hem de korkmaktadır. Bu sırada Nârdâ evine kahve içmeye çağırır. Nârdâ'nın defterini alır ve konunun gönderildiği eve gider. Nârdâ, İbrahim'e niçin intihar etmek istediğini sorar. O da küçüklükten beri babasının kendisini korku ile yetiştirdiğini, yalnız kalmasının ardından da hayatına son vermek istediğini anlatır. Nârdâ kalkar bir defter getirir ve İbrahim'in önüne atarak defterin babası Câdullah'a ait olduğunu, sorularının cevabını defterde bulacağını söyler ve kendi defterindeki Câdullah'ın babası olduğunu, kendisinin de eski kocası olduğunu haber verir. İbrahim bir gün uyurken babasından korktuğunu sayıkladığı için rahat yaşaması amacıyla Câdullah'ın evi terk ettiğini, geceleri uyurken eve gelip kendisini görüp geri gittiğini anlatır. Babasına karşı büyük bir sevgi ve özlem duyan İbrahim, içindeki sesin "O, senin celladındı." ifadesine karşı kızarak cevap verir ve sesle konuşmaya başlar. Bunun üzerine Nârdâ İbrahim'i alır, başını çeşmenin altına sokar ve sakinleşmesini telkin eder. Kendine gelen İbrahim haberlerden arandığını öğrenir. Nârdâ da onun maskeli hırsız olduğunu anlar. Nârdâ'nın evinden çıkar. Metruk evin yıkılacağı haberini alınca oraya doğru gider. İnsanların ve iş makinalarının toplandığını fark eder. Bu sırada karnının şişip cildinin yarılmaya başladığını, içinden bir çocuk çıktığını, insanlara doğru koşup iş makinesinin üstüne çıkıp "Evi yıkmayın." diye bağırdığını görür. O esnada tutuklanır.⁴³

İbrahim (Gerçekle Düş Arasındaki İp): Karakolda polis İbrahim'e iki banka ve birkaç evi soymakla suçlandığını söyler. İbrahim suçunu kabul eder. Polis ayrıca evinde bir defter bulduklarını ve kâbus adı altındaki yazılardan dolayı babası Câdullah, İmâd el-Ahmer, İyâd Nebîl ve Ranâd Mahmûd'un da ölümünden sorumlu tuttuklarını söyler. O esnada karnından çıkan çocuğu üzgün kızgın ve ağlamaklı bir hâlde görüp onun "Sen onları öldürmedin." dediğini duyar. Kalkıp onu kucaklamak

⁴¹ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 335-346.

⁴² Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 347-351.

⁴³ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 352-363.

ve sakinleştirmek ister. O esnada insanların kendisini tuttuğunu ve bir doktor çağır-
diklarını anlar.⁴⁴

Sinir hastalıkları hastanesine götürülür. Tedavi dolayısıyla hatıralarının ço-
ğunu unuttuğunun farkına varır. Yeni bir defter açar ve şunları yazar:

“Yazmanın beni kurtarmayacağını bilerek yazıyorum. Ancak içimdeki boşluğu doldur-
duğu ve beni sakinleştirdiği kesin. Bu defter bana Nârdâ'nın verdiği en büyük hediye.
Nârdâ haftada iki gün gelir ve bana her şeyi anlatır. Hatta kitapçı büfesinin yerine ya-
pılan dükkânın İyad Nebîl'in diğer dükkânları gibi uyusturucu sattığını da o haber
verdi. Nârdâ intihar edeceğinde su üstünde bir kayığın tek başına geri döndüğünü gö-
rünce kaybın ölümü gerektirmediğini aksine yaşamayı gerektirdiğini anlamış. Bugün
ziyaret günü... Diğer defterleri verdiğim gibi bu defteri de ona vereceğim. Ancak ba-
bamın intihar ettiği, kadının oğlunun İmâd el-Ahmer'i, Yusuf es-Semmâk'ın İyâd
Nebîl'i, Leylâ'nın Ranâd Mahmud'u öldürdüğünü gördüğüm kâbusları topladığım def-
terimi vermek konusunda emin değilim. Onu vermeyeceğim çünkü gerçek ve düşün
karıştığı bir anda susmamız gerekir.”⁴⁵

2.4. Anlatım Konumu ve Anlatıcı

Hikâye, destan gibi tahkiye türlerinde tanrısal anlatım konumu kullanılır-
ken⁴⁶ roman sanatında, okuyucuya çeşitli bakış açılarıyla bilgi aktarımı yapılabilme-
sine olanak sağlayan çeşitli anlatım konumları kullanılmıştır.⁴⁷ Belki de romanın di-
ğer tahkiye türlerine göre daha çok gelişmesi ve yaygınlık kazanması, anlatım ko-
numlarının çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Romanda olayı anlatan kişinin kim-
liği, anlatılanların neresinde durduğu, olaylara bakış açısı ve herhangi bir konuda
ortaya koyduğu tutum gibi şeyler anlatım konumu hakkında bilgi vermektedir.⁴⁸ Büt-
tün tahkiye türü eserlerde bir olay, onu anlatan bir anlatıcı ve bir anlatım konumu
bulunmaktadır.⁴⁹

Defâtîru'l-verrâk isimli romanda ben anlatım konumu⁵⁰ hâkimdir. Romanda
yedi kahraman bulunsa da bunlardan sadece İbrahim, Leylâ ve Gazeteci Ka-
dın/Nârdâ anlatıcı olarak konumlandırılmış ve olaylar onların bakış açılarından ve-
rilmıştır. Bu nedenle incelediğimiz romanda okuyucunun, kendisini olayların içinde
hissedebilmesi ve romanın kahramanlarıyla özdeşleşebilmesi için ben anlatım ko-
numuna sahip bir anlatıcının seçildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 364-366.

⁴⁵ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 366.

⁴⁶ Yılmaz, *Roman ve Toplum*, 60; Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 197.

⁴⁷ Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 202.

⁴⁸ Philip Stevick, *Roman Teorisi, çev. Sevim Kantarcıoğlu (Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın
Yüksekokulu Matbaası, 1988)*, 112; Yılmaz, *Roman ve Toplum*, 60; Yumnâ el-İd, *Tekniyyâtu's-serdi'r-rivâi
fi davi'l-menheci'l-bunyevî (Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 2010)*, 134-138; Ahmet Yıldız, “Murîd el-Berğûsî'nin
Raeytu Râmallah İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1
(Haziran 2021), 33.

⁴⁹ Meral Demiryürek, “Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı”, *FSM İlmî Araştırmalar
İnsan ve Toplum Dergisi* 2 (2013), 120.

⁵⁰ Ben anlatım konumu için bk. Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 214-221.

2.5. Zaman

Yaşanmış veya yaşanması muhtemel olayları fiktif olarak tahkiye etmesi nedeniyle roman, öykü, tiyatro gibi kurgusal eserlerdeki önemli unsurlardan birisi de zamandır. Bu eserlerde kurgusal olsa da vakanın belli bir zaman içerisinde ger-çekleşmesi gerekir. Hatta zamana bağlılık olmadan roman yazılamaz.⁵¹ Diğer unsurlarda olduğu gibi geleneksel tahkiye türlerine göre roman sanatında zaman unsuru fazlaca gelişmiş ve önem kazanmıştır.⁵²

Defâtiru'l-verrâk isimli romana baktığımızda olay örgüsünün 2015 yılından başladığı, bu nedenle 2015 yılının, romanın nesnel zamanı olduğu görülmektedir. Daha sonra geri dönüş/genişletme⁵³ tekniği ile 1947 yılına kadar gidildiği için romandaki olay örgüsü 1947-2015 yılları arasındaki zaman diliminde gerçekleşmektedir. Romanın toplumsal sorunları ele alması nedeniyle gerçekçiliğinin artması için günümüze yakın bir tarihin seçildiği, sorunların nedenlerine işaret etmek için yeteri kadar geçmişe gidildiği, ana kahramanın babası ve dedesinin hayatta olduğu 68 yıllık zaman dilimi içindeki olayların anlatıldığı görülmektedir. Olayların gerçekliğini ve inandırıcılığını artırmak için zaman faktörü yeteri kadar kullanılsa da olayların daha çok öne çıktığı romanda zaman unsurunun çok fazla zikredilmediği görülmektedir.

2.6. Mekân

Roman sanatında zaman unsuru gibi mekân unsuru da önemlidir. Romandaki olay örgüsü, zaman ve mekân koordinatına gönderme yapılarak anlatılmakta böylece diğer tahkiye türlerine kıyasla olayların daha gerçek olduğu hissi verilebilmektedir.⁵⁴ Mekân unsuru; romandaki olayların meydana geldiği çevreyi tanıtmak, böylece olayları meydana geldiği yer ve topluma göre yansıtmak için kullanılmaktadır.⁵⁵

Defâtiru'l-verrâk isimli romanda Amman, Medebâ, Akabe, Cebelu'l-Cûfe, ki-tapçı büfesi, bakımevi, metruk ev ve banka gibi somut ve kapalı mekânların kullanıldığı, olayı ve anlatıcının duygularını anlamaya yetecek kadar mekânların tasvirlerinin yapıldığı ve mekânların simgesel değerlerinden istifade edildiği görülmektedir.⁵⁶ Romanda ele alınan konuya göre yazarın, mekânı işlevsel bir şekilde kullandığı anlaşılmaktadır.

2.7. Dil

Roman sanatında günlük ve bilimsel dilden daha çok edebî bir dil kullanılmaktadır. Edebî dil; muhataba göre farklı anlam çağrışımları olan duygusal bir

⁵¹ Bourneur - Quillet, *Roman Dünyası*, 119; Forster, *Roman*, 67; Selçuk Pekparlatır, “Sudanlı Yazar Et-Tayyib Sâlih’in Hafnetu Temr Adlı Kısa Öyküsünün Teknik ve Tematik İncelemesi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2020), 556.

⁵² Çetin, *Roman*, 157.

⁵³ Geriye dönüş veya genişletme tekniği için bk. Stevick, *Roman*, 248; Çetin, *Roman*, 161-162.

⁵⁴ Ian Watt, *The Rise of The Novel Studies in Defoe Richardson and Fielding* (London: Penguin Books, 1983), 28.

⁵⁵ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 143.

⁵⁶ Mekân'ın simgesel değeri için bk. Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 91, 130; Mehmet Bakır Şengül, “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 533-535.

Hükümet petrol fiyatlarını artırma kararı aldı...’ Şoför bir sigara daha yaktı, önüne daha fazla yoğunlaşarak direksiyona yöneldi ve haşın bir sesle şöyle mırıldandı: ‘Durum böyle devam ederse akıl hastanesine sığmayacağız.’⁶⁴

Yazarın, kahramanın içinde bulunduğu duygusal durumu veya önemli görüldüğü zaman veya mekânları sanatkârane üslubu⁶⁵ kullanarak anlattığı görülmektedir. İbrahim’in Nârdâ’nın defterini bulup intihardan vazgeçme anındaki anlatım buna örnek verilebilir:

"Defteri kapattığımda güneş, dağları aşıp ışığı denize düşmüş, gözlerim (ışığın) uzunca serilişinde koşup mavi ufka asılı kalmış ve martılar da günlük egzersizlerini yapıyordu. Bedenimi ahşap köprünün üzerine bıraktım. Gökyüzünün maviliği, ruhumu derin acılardan yıkarasına üzerime hücum etti. O esnada ölümle yaşam arasındaki anın gözün yüzeyine yapışan, yok olduğunda görüntünün netleştiği bir kıl gibi olduğunu ve dönüşü olmayan bir son olduğuna inandığımız yönelişleri değiştiren ani olayların var olduğunu anladım."⁶⁶

Yine yazar, sanatkârane üslup çerçevesinde tasvir sanatını kullanmıştır. İbrahim’in metruk eve ilk gidişindeki gördüklerinin aktarılması buna örnek olabilir:

"Yaklaşık on dokuz yaşlarında iki genç kız ve elbiselerinden su damlayan yirmi yaşlarında iki genç erkek gördüm. Hızla ateşe yaklaştılar ve Leyla’yı görünce hep birden sordular: ‘Sen neredeydin?’ Sonra biri beni sordu. Onlar rahatlayınca kadar Leyla beni tanıttı ve nasıl karşılaştığımızı kısaca anlattı. Başını açan, boynunu ovalayan bir kumaşla bağlayıp sırtına sarkıttığı uzun saçları bulunan bir kız vardı. Bana yorgun gözleriyle baktı ve güçsüz sesiyle dedi ki: ‘Biz, aileleri olmayan buluntularız. Bu eve sığındık. Seni buraya getiren ne?’"⁶⁷

Defâtiru’verrâk isimli romanda, farklı üslup özelliklerinin birbiriyle uyumlu olarak kullanıldığı; sade, anlaşılır fasih bir Arapça tercih edilerek uluslararası düzeyde bir okuyucuya hitap edildiği görülmektedir.

2.9. Anlatım Teknikleri

Bir roman kitabını tarih, psikoloji veya sosyoloji gibi alanlarda yazılan kitaplardan farklı kılan şey, kullanılan anlatım teknikleridir.⁶⁸ Bir eser içinde var olan anlamın anlatım biçimi, anlatım tekniği olarak isimlendirilmektedir. Bir edebî eserde, anlatılandan çok anlatım biçimine değer verildiği için edipler, çeşitli anlatım tekniklerini kullanmak zorunda kalmaktadırlar.⁶⁹ *Defâtiru’l-verrâk* isimli romanın yazarı olan Celâl Berces, ben anlatıcı konumu kullanması nedeniyle eserindeki anlatım teknikleri, iç monolog ve diyalog teknikleri ile sınırlı kaldığı görülmektedir.

⁶⁴ Berces, *Defâtiru’l-verrâk*.

⁶⁵ Sanatkârane üslubun tanımı için bk. Çetin, *Roman*, 297-323.

⁶⁶ Berces, *Defâtiru’l-verrâk*, 101.

⁶⁷ Berces, *Defâtiru’l-verrâk*, 187-188.

⁶⁸ Tekin, *Roman Sanatı*, 203.

⁶⁹ Tekin, *Roman Sanatı*, 201-202; Hasan Harmancı, “Abdurrahman Munîf’in el-Escâr ve İhtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 85.

2.9.1. İç Monolog Tekniği

Kişinin iç dünyasında kalan ifadeye, iç monolog adı verilmektedir.⁷⁰ Bir roman yazarının, kahramanların iç dünyasındaki duygu ve düşünceleri ifade etmek amacıyla kullandığı tahkiye tekniği iç monolog tekniği olarak adlandırılmıştır.⁷¹ Romanda, İbrahim'in ilk banka soygunundan sonra terkedilmiş evde geçirdiği gecenin ardından, içinden geçirdikleri iç monolog tekniğiyle şöyle aktarılmaktadır:

"Ben ve hâlâ uyuyan Leyla dışında herkes çıktı. Soğuk azaldı ve hava biraz ısındı. Yaşamda dönmeye başladım sonra başımı battaniyeye gömüp düşüncelere daldım. Eğer birisi benden şüphelense ve metodumu anlasa o günden itibaren beni yakalardı. Kalktım lambayı yaktım sonra kahve bardaklarını saydım. Kapıya doğru yürüdüm, açıklıktan baktım. Biraz çıkmayı düşündüm ama beni birinin görmesinden korktum."⁷²

Celal Berces, incelediğimiz eserinde kullandığı iç monolog tekniği sayesinde roman kahramanlarının iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini yansıtabilmiştir. Böylece anlatısına daha duygusal bir biçim kazandırabilmiş ve romanda kullandığı dili edebî dile yaklaştırmıştır.

2.9.2. Diyalog Tekniği

Birden fazla kişinin karşılıklı konuşmasının yazılı olarak aktarılması anlamına gelen diyalog tekniğinde dil, günlük kullanımındaki doğal akışıyla kullanıldığı için sanatsal ifadelerden uzaktır. Sosyal sorunları ele alan veya samimi ortamların anlatıldığı edebî yapıtlarda bu tekniğe sıklıkla rastlanmaktadır.⁷³ Toplumsal roman olma özelliği taşıyan *Defâtîru'l-verrâk* isimli romanda yazar, diyalog tekniğini çokça kullanmıştır. İbrahim'in Psikolog Doktor Yusuf es-Semmâk'la ilk görüşmelerindeki konuşmaları buna örnek verilebilir:

"Doktor Yusuf es-Semmâk isminin yazılı olduğu ahşap parçaya baktım. ... Sakin bir sesle şunları söyledim. Freud'un kişisel bilinçaltı veya Junk'ın kolektif bilinçaltını düşünseniz bile isteğimi ciddiye almanız gerekiyor. İksisi de dediklerimi düşünmenizi sağlayabilir. Doktor kızdı ve kapıyla masa arasında bir süre gidip geldi. Sonra bana doğru yürüdü ve soluk soluğa oturdu: 'Önümde gazetede okuduğun veya birinden duyduğun bilgileri mi anlatıyorsun?' 'Bu sorular tam olarak Freud'un Junk'la bağlantısı gibi büyük bir bağlantıyı yok ediyor. Ben bir şey anlatmıyorum ben beni tanıman için bir ışık tutuyorum. Junk, ruhun birkaç ayrı parçadan oluştuğunu ancak aynı zamanda birleşik olduğunu düşünmüyor mu?', 'Ben Junk'a inanmıyorum ben Freudçuyum.'⁷⁴

Celâl Berces'in romanında kullandığı diyalog tekniğinin, metne akıcılık kazandırdığı romanın olay örgüsünü sağlamlaştırdığı, romanın edebî yönünü geliştirdiği görülmektedir.

⁷⁰ Çetin, *Roman*, 291; Tekin, *Roman Sanatı*, 289.

⁷¹ Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 252-256.

⁷² Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 224.

⁷³ Orhan İyışenyürek, *Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri* (Konya: Aybil Yayınları, 2019), 376-378.

⁷⁴ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 37.

3. Romanın Tematik İncelemesi

Ele alınan mesele veya bir konudaki düşünce şeklinde tanımlanan tema; tahkiye türü bir edebî eserde, yazarın bir konudaki duygu ve düşüncelerini metnin ana fikri olarak ele alması olarak tarif edilmektedir.⁷⁵ *Defâtiru'l-verrâk* isimli romanda yazar, toplumsal sorunları ve onun ardında yatan psikolojik problemleri görmüş ve okuyucuda bir farkındalık oluşturmak için aşağıda ele aldığımız bazı konuları romanında işlemiştir:

3.1. Yanlış Eğitimin Çocuk Psikolojisine Olumsuz Etkisi

Roman, sosyal problemlerin nedenlerinin kişilerin çocukluk yıllarında yaşanan olaylarda gizli olduğu fikrini işlemektedir. İbrahim'in babası olan Câdullah'ın küçük yaşlarda kardeşini kaybetmesi, ilkökul öğretmeninin okulun ikinci günü kendisini dövme istemesi, Sovyet yönetimini eleştirdiği için Moskova'da gözaltına alınıp işkence görmesi ve komünist faaliyetler yaptığı için Ürdün'de üç yıl hapsedilmesi gibi olumsuzluklar onun psikolojisinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu olumsuzluklar Câdullah'ın, oğlu İbrahim'i insanlara güvensiz bir şekilde yetiştirmesine neden olmuştur. Romanda Câdullah'ın hapisten çıktıktan sonra ailesinin yanına gelip şu konuşmayı yaptığı aktarılmaktadır:

"Döndüğünü öğrenenler ayrılır ayrılmaz kapı ve pencerelerin kapalı olduğundan ve kimsenin kendisini duymayacağından emin oldu. Garip bir çekinmeyle hareket etti bize yakın oturdu, etrafına bakındı ve kısık bir sesle şöyle dedi: 'Şu andan itibaren hiç kimseye güvenmemeniz gerekiyor.' ... Bizi tüm insanlardan sakındırdı ve herhangi bir kişinin önünde her hangi bir şey konuşmamaya teşvik etti."⁷⁶

Yine Nârdâ'nın babasının da baskıcı bir eğitimi tercih etmesinin, ailesinin tüm üyelerinin trafik kazasında vefat etmesinden sonra intiharı düşünecek derecede yanlış kararlar vermesine neden olduğu aktarılmaktadır:

"Bir gün babam geldi. Yüzünde net bir somurtkanlık vardı. Biz oturma odasında romantik bir dizi seyrediyorduk. ... Anneme döndü 'Namazı kıldınız mı?' (dedi). O da dizideki acıklı bir sahneyi seyrettiği bir anda cevap verdi: 'Biraz sonra kılacağız.' Sesinin kızgınlığı arttı ve: 'Bu doğru değil! Bu doğru değil!' (dedi). (Annem): 'Evet doğru değil!' dedi. Kelime-i tevhid getirerek ve besmele çekerek abdest almak için kalktı. Ben de namaza niyet ederek onu izledim. Ama babam kabloları söktü, sonra evin penceresinden televizyonu aşağıya attı. ... (Ben): 'Bunları niçin yapıyorsun babacığım?' (dedim). Aşırı sinirden kızarmış gözlerle bana baktı ve: 'Bunlar insanların ahlakını bozdu.' (dedi). 'Bunu sana kim söyledi?' dedim. 'Gözlerim kapalıydı.' dedi ve telefonumu alıp kırdı. ... Masaya gitti ve okumaktan zevk aldığı kitapları parçaladı. ... 'Bu günden sonra şarkı yok, müzik yok, diziler yok, kitaplar yok! Bu günden sonra yaşantınızı değiştireceksiniz ve evde oturacaksınız.' (dedi)."⁷⁷

Emily Hanım'ın oğluna babasının kim olduğunu söylemesi de yanlış eğitimin

⁷⁵ Özcan Gürbüz, "Düşünce ile Tema ve Konu", *Kurgu Dergisi* 18 (2001), 102.

⁷⁶ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 23.

⁷⁷ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 98-99.

çocuk psikolojisine olumsuz etkisine bir örnek olarak zikredilmiştir.

Yazar psikolojik sorunların nedenlerini romanında işlemiş ve yanlış eğitilen nesillerin toplum içinde çeşitli suçlar işleyebilecek, sorunlu bireyler hâline geleceğine değinmiştir.

3.2. Ahlakî Çöküş

Romanda üzerinde en çok durulan konu, toplumun yaşadığı ahlakî çöküştür. Ahlakî çöküşü somutlaştırmak için evlilik dışı ilişkiler fazlaca işlenmiştir. Romanda evlilik dışı ilişkiden doğan çocukların kaldığı yer olan bakımevi, çok kullanılan mekânlardan biridir. Burada yetişen çocukların toplumda bir statü elde edemeyişleri ve toplum için zararlı birer birey olmaları da romanda işlenen temalar arasında yer almaktadır. Leylâ'nın bakımeviden kaçarken bindiği taksinin şoförünün kendisine sarkıntılık etmesi,⁷⁸ Esma'nın çalıştığı iş yeri sahibinin istismarına uğraması,⁷⁹ yine bakımeviden kaçan Esma ve Macide'nin hayat kadını olarak çalışmak zorunda olmaları,⁸⁰ metruk evdeki Râid'in hırsızlıktan hapse girmesi⁸¹ gibi olaylar ahlakî çöküşün ve bunun topluma suç olarak yansımalarının birer göstergesidir.

3.3. Ailesiz Çocuklara Sahip Çıkılmaması

Romanda ailesiz olan çocuklara sahip çıkılmadığı ve gerekli eğitimlerin verilmediği teması da işlenmektedir. Leylâ'nın İbrahim'e hatıralarını ve bakımevinde yaşadıklarını anlatması esnasında bu konuya şöyle değinilmiştir:

"Bakıcı anne ve bakıcı babalar bize ne baba ne de anne oldular. Sadece gardiyanlık rolünü oynayan birer memurdular. ... Aramızda yaramaz birini gördüklerinde sert bir şekilde döverlerdi. O kişi de bizi veled-i zina diye nitelediklerini duyunca vahşileşirdi. ... Aramızda talasemi hastası olan bir genç vardı. Ancak kanını değiştirmek için hastaneye götürmediler. Minibüs, müdürün özel işlerinde kullanıldığı için onu götürmedi. Sağlığı bozuldu ve hastaneye götürmek zorunda kaldılar. O gün kimse ona refakat etmedi. Kimse onu ziyaret etmedi. Sağlığı daha da kötüye gitti ve öldü. Cenaze töreni yapılmadı. Bir bakıcı baba ve bakımevindeki arkadaşları dışında kimse cenazesine katılmadı."⁸²

Leylâ, ailesiz çocukların toplum içinde kendilerine yer bulamadıklarını İbrahim'e şöyle anlatmaktadır:

"Biz babalarımızın ve annelerimizin hatalarını yaşıyoruz. Bize bakanların gözünde biz veled-i zinayız. Sanki yüzümüzde diğer insanlardan bizi ayıran bir şey var. Erkek elbiseleri giydiğim bir gün polis beni durdurdu ve kimliğimi istedi. Başlangıçta benim bir oğlan olduğumu zannetti. Kimliğime baktı, benim kız olduğumu anlayınca güldü. Sıfırlarla dolu kimlik numaramı okuyunca rengi değişti. Benim nereli olduğumu, ailemin nerede olduğunu sordu. Bakımeviden çıktığımı, buluntu bir

⁷⁸ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 20.

⁷⁹ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 60.

⁸⁰ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 20-21.

⁸¹ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 203.

⁸² Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 182-183.

veled-i zina olduğumu söylemeye zorladı.”⁸³

Koruma altındaki çocukların, hem bakımevi içinde hem de dışında zorluklar çektikleri ifade edilmektedir. Koruma altındaki çocuklarla yeterince ilgilenilmemesi, arkadaşlarının tedavi edilmediği için öldüğünü görmeleri, toplum tarafından dışlanmaları, bir de kolay elde edilecek sahipsiz kişiler olarak görülmeleri toplumsal sorunlar meydana getirmektedir. Romanda koruma altındaki kişilere sosyalleşme fırsatı verilmediği Leyla'nın ağzından şöyle ifade edilmektedir:

“Sen onlardan birinin iş bulsa bile soyu yücelten bu toplumda evlenebileceğine inanıyor musun? Bali çekme bağımlısı olan Adî isimli genç, bakımevindeki talasemi hastası olan arkadaşının ölümü nedeniyle psikolojik sorunlar yaşıyor. Kan değişimi için onu çok az götürdüler. Bunun nasıl bir şey olduğunu hayal edebiliyor musun?”⁸⁴

Romanda kimsesiz çocuklara sahip çıkılmadığı ve toplumun yetrli bilinç seviyesinde olmadığı çeşitli olaylarla anlatıldığı görülmektedir.

3.4. Kötü Yöneticiler

Romanda, bakımevi müdürünün resmi aracı kendi özel işlerinde kullanmasından ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamamasından bahsedilerek yöneticiler eleştirilmiştir.⁸⁵ Yine halkın yolsuzluğun olduğuna inanması da yöneticilere yapılan bir eleştiridir. İbrahim'in intihar etmeden önce Akabe'de girdiği lokantada, yanındaki masada konuşulanlar yolsuzluk konusuna şöyle değinmektedir:

“Masanın başında oturan adam son zamanlarda ülkeyi saran yolsuzluğu karşı yapılacak bir operasyonu gergin bir şekilde anlatıyor, pek çok tarafı kınıyor, krizi gidermek için atılması gereken adımları belirtti. Orta tabakadan ve onun kaybolmasının ardından yaşanacakların tehlikesinden bahsetti. Biraz sustu ve karşısındaki kadına baktı ‘Bizim İtalyan Savcı Antonio Di Pietro gibi birine ihtiyacımız var.’ dedi.”⁸⁶

Emily Hanım'ın hayata küsmesine neden olan İyâd Nebil'in üst düzey bir yöneticiliğe yükselmesi,⁸⁷ kitapçı büfesini haksız yere yıktırıp yerine kendisine bir dükkân yaptırması ve içinde uyuşturucu satılması,⁸⁸ sosyal işler müdürü İmâd el-Ahmer'in ihtiyaç sahipleri yerine başkalarına iş vermesi⁸⁹ gibi olaylar anlatılarak romanda yöneticiler eleştirilmektedir.

3.5. Halkın Zor Durumda Olması

Celal Berces romanda, halkın ekonomik olarak zor durumda olduğunu zikretmiştir. Bir lokanta çalışanının şu sözleri buna örnektir: “Ben ne yaptım ya Rabbi de beni bu şekilde cezalandırıyorsun! Bu şehirde kış bile sıkıcı. Ailemin isteklerinin

⁸³ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 192-193.

⁸⁴ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 193.

⁸⁵ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 183.

⁸⁶ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 73-74.

⁸⁷ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 314.

⁸⁸ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 366.

⁸⁹ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 29.

azıcığını yerine getirebilmek için bir öküz gibi daha ne kadar çalışmam gerekecek!?"⁹⁰

Yine kiralayacağı eve gitmek için İbrahim'in bindiği taksinin şoförünün, maskeli hırsız hakkındaki haberleri dinledikten sonra şöyle dediği aktarılmaktadır: "Eskiden, insanlar açlıktan öldüğü zamanlarda kadınlar, savaşımayan ve hırsızlık yapmayan bir adamla evlenmezlermiş. ... Yakında altmış yaşımı geçeceğim. Ufukta durmaksızın çoğalan borçtan başka parılayan hiç bir ümit yok."⁹¹

İbrahim'in girdiği bir lokantada bardağı kırması üzerine lokanta sahibi ile aralarında geçen şu konuşma da halkın durumunu izah etmektedir:

"'Affedersin yeri kirlettim.' ... 'Yer bir süreden beri kirlendi efendim. Endişe etme. ... Bu şehirde arzu edilecek bir şey kalmadı, büyük lokantaların küçük lokantamızı yutması gibi bizi de yutmaya başladı. Bir süreden beri taşınmayı düşünüyorum. ... Gündüzümü kirasını zar zor topladığım bu lokantada geçiriyorum. Bana da aileme harcayacağım az bir şey kalıyor.'"⁹²

Leyla'nın sosyal medyada maskeli hırsız, fiyat artışı ve halkın zor durumda olduğu şeklinde haberler görmesi ve 'bakımevi dışındaki hayatın bu kadar zor olmasını beklemiyordum.'⁹³ ifadesini kullanması halkın içinde bulunduğu durumu anlatmaktadır.

Eğitilmiş gençlerin memuriyet alamayışlarına ve işsizlik nedeniyle taksi şoförlüğü yapmak zorunda kalışlarına da değinilmiştir. Nârdâ'nın bindiği bir taksidedeki müzik nedeniyle ağlaması üzerine taksi şoförü ile aralarında şu konuşma geçer:

"'Efendim bir defasında bir sinema filminde şu ifadeleri işitmişim: Ağlamak için çok sebep var. Eğer onlara teslim olursak bizi geri dönemeyeceğimiz yerlere götürürler. İnan ki bu ifade bana çok yardımcı oldu.' 'Hayatının başında edepli bir delikanlıydı. Belli ki memuriyet kapısı yüzüne kapatılanlardandı.'"⁹⁴

Romanda halkın çektiği sorunlar, olay örgüsü içine serpiştirilerek okuyucuya aktarılmıştır. Taksi şoförü, lokanta sahibi ve işçisi gibi orta sınıfa mensup karakterlerin ağzından aktarılan ifadeler halkın düşüncelerini aktarmaktadır.

3.6. Sosyal Medyanın Zararları

Romanın ana kahramanı olan İbrahim'in öldüreceği kişiler ve soyacağı evler hakkında ayrıntılı bilgileri sosyal medyadan elde etmesi, aslında bir sosyal medya eleştirisi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim yazar bu konuda İbrahim'in soyacağı evi araştırırken kullandığı şu ifadeleri aktarır:

"(Karnımdaki) ses, etrafımda dolanmaya ve bayıltıcı bir tarzda konuşmaya başladı. Bu nedenle Facebook ikonuna bastım ve günler önce gördüğüm sayfayı takma bir isimle araştırmaya başladım. Orada gördüğüm ev hakkında bilgiler topladım. O sırada (evin) adresine ulaştım. Yeni bir soygun için hazırlıklara başladım.

⁹⁰ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 190.

⁹¹ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 252.

⁹² Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 135-136.

⁹³ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 348.

⁹⁴ Berces, *Defâtîru'l-verrâk*, 215-216.

İletişim devrimi hakkında bir haber okuduğum esnada dünya tek bir köy hâline geldi ibaresini düşünmüştüm. Bilgisayarların ve internetin dünyasına âşık olup ustalaştığımda ne kadar da açıkta olduğumuzu, ne kadar da sırların kaybolduğunu ve bir şeyi ne kadar gizleyebildiğimizi anlamıştım. Evet, dünya sırların olmadığı tek bir köy oldu. Oradaki her şey dijitalleşti, yüzeyselleşti. Ele geçirmek kolaylaştı. Yeni şekliyle bir kulluk... Hoş ama içerden de korkutucu.”⁹⁵

Yazar yukardaki ifadeler ile sosyal medya sayesinde mahremiyetin kalmadığını, bunun da insanların emniyetini tehdit eden bir unsur olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç

Kendisi uçak mühendisi olan, çeşitli dergilerde editörlük ve gazetecilik yapan Celal Berces tarafından üç yılda yazılan *Defâtiru'l-verrâk* isimli roman, 2021 Buker Uluslararası Arap Romanı Ödülü'nü kazanmıştır. Romanda; insanlardan şüphe eden, sosyal hayata karışmayan, hayatını kitap okuyarak geçiren, şizofreni hastalığına yakalanan ve işlediği suçlarda okuduğu romanların kahramanı gibi hareket eden İbrahim el-Verrâk isimli ana kahraman üzerinden, özelde Ürdün toplumu, genelde Arap toplumları betimlenmektedir.

Roman adının okuyucudaki ilgiyi canlı tutacak şekilde seçildiği görülmektedir. Ürdün'de yaşanmış ve yaşanması muhtemel olayların eserde anlatılması, türünün toplumsal roman olduğunu göstermektedir. Kahramanların sosyal statüden mahrum olan kişilerden seçilmesi, yazara günümüzde yaşanan acıları dile getirme imkânı vermektedir.

Romanda ben anlatıcı konumu tercih edilmiştir. Romanın nesnel zamanı 2015 yılı seçilmiş ve geri dönüş/genişletme tekniği kullanılarak 1947 yılına kadar gidilmiştir. Böylece modernleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı 1947 ile 2015 yılları arasındaki olaylar edebî bir üslupla anlatılabilmektedir. Romanda Amman, Medeba, Akabe, Cebelu'l-Cûfe, kitapçı büfesi, bakımevi, metruk ev ve banka gibi somut ve kapalı mekânlar kullanılmıştır.

Şair olmasının da etkisiyle yazarın cümlelerini akıcılıkla kurguladığı ve romanında edebî dili ustalıklı kullandığı görülmektedir. Ancak cinsellik ifade eden kelimelerin fazlaca geçmesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bölümler okuyucuda merak uyandıracak şekilde sonlanmakta böylece okuyucunun ilgisi canlı tutulmaktadır. Ayrıca romanın sonuna kadar Câdullah'ın niçin intihar ettiği, İbrahim'in sevgilisinin kim olduğu gibi soruların cevaplanmaması bu ilgiyi sürekli hale getirmektedir. Romanda yalın üslup, eleştirel üslup ve sanatkârane üslup gibi farklı üsluplar kullanılmış, iç monolog ve diyalog gibi anlatım tekniklerinden istifade edilmiştir.

Romanda tüm kahramanlarının küçük yaşlarda yaşadıklarının, hayatlarının geri kalanlarına olan etkisi görülmektedir. Bu nedenle roman, Arap toplumunun sosyal sorunlarını dile getirirken sorunların altında yatan psikolojik problemlere de işaret etmiştir.

Romanda İbrahim el-Verrâk'ın sevdiği kadının, babasının eski karısı

⁹⁵ Berces, *Defâtiru'l-verrâk*, 298.

olduğunun anlaşılması gibi yaşanmış bir olayın yanında yaşanması muhtemel olaylar da anlatılmıştır. Romanda gerçek hayattan kesitler olsa da ana kahramanın şizofren olması, yazara hayalî olaylarla gerçek olayları girift bir şekilde sunma imkânı vermiştir.

Romanda ana karakter olan İbrahim'in insanlara güvensiz ve asosyal olması, fikir hürriyetinin olmayışının; Leyla'nın bakımevinde yetişmiş olması, ahlakî çöküntünün; Nârdâ'nın hayatında yanlış kararlar alması da, toplumun gelenek ve modernlik arasında kalışının birer sembolüdür.

Romanda kullanılan diğer dekoratif kahramanlara ve olay örgüsüne bakıldığında yanlış eğitimin çocuk psikolojisine etkisi, ahlakî çöküş, kimsesiz çocuklara sahip çıkılmaması, kötü yöneticiler, halkın zor durumda olması ve sosyal medyanın zararları gibi temaların ele alındığı görülmektedir. Romanda ölüm, hicret, kayıp, intihar, hayatın zorlukları, küreselleşme, fakirlik, enflasyon, yolsuzluk ve sosyal statüler arası kin gibi konulara da satır aralarında değinilmiştir.

Ana karakter İbrahim el-Verrâk'ın iyilik ve kötülüğü kendisinde birleştiren, iyilik yapmak için hırsızlık yapan ve mağdurların hakkını almak için cinayet işleyen bir kişilik olması, toplumsal sorunların, özünde iyi olan kişileri suç işlemeye zorladığını göstermektedir. Kitapçı büfesinin uyuşturucu satan bir dükkâna dönüşmesi de toplumundaki değişimi ifade eden bir sembol olarak kullanılmaktadır. Tüm eşyalarını satan İbrahim'in kitaplarını satın alacak birini bulamaması ve hepsini yakması, toplumun ilme ne kadar değer verdiğini ifade etmektedir.

Romanda dile getirilen halkın maskeli hırsız sevmesi, kadınları sevmekle birlikte onlara yeterince değer vermemesi ve Câdullah'ın sevgilisi için her gün bir çiçek koparması gibi hadiseler aslında Arap dünyasındaki "kaybedilen sevgiyi bulma arzusu" yanında "elde edilen hiçbir şeyi de sevmeme" sorununu sembolize etmektedir. Görünen o ki yazar, *Defâtîru'l-verrâk* isimli romanı vasıtasıyla, Arap toplumlarının yaşadığı bazı sorunları ortaya koyarak onların, kimliğini yeniden inşa edebilmesi uğrunda var olan edebî sorumluluğunu yerine getirmiştir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abdullah, Abdulbedî'. *er-Rivâye el-ân dirâse fi'r-rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1990.
- Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Behrâvî, Hasen. *Bunyetu's-şekli'r-rivâî (el-Fezâ'-ez-Zemen-eş-Şahsiyye)*. Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-Arabî, 1990.
- Berces, Celal. *Defâtîru'l-verrâk*. Beyrut: el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâse ve'n-Neşr, 2020.
- Bezci, Ramazan. *İbn Mâlik ve Nahiv Metodunda Hadisle İstişhâdin Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bezci, Ramazan. *Muhammed Emin ez-Zilevî ve Divanı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

- Bildik, Yusuf - Yıldız, Ahmet. "Zekeriyâ Tâmir'in el-Hısrım Adlı Hikâye Kitabında Sosyal Eleştiri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mayıs 2021), 347-368. <https://doi.org/10.33931/abuifd.886295>
- Bourneur, Roland - Quellet, Réal. *Roman Dünyası ve İncelemesi*. çev. Hüseyin Gümüş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi, 2003.
- Demiryürek, Meral. "Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi* 2 (2013), 119-139.
- Dereli, Muhammet Vehbi. "Yemenli Öykücülerden Hemedân Zeyd Demmâc'ın 'Yolcu' Adlı Öyküsü". *Marife* 2 (2013), 162-176.
- Eminoğlu, Ali. "Muhammed Hasan Alvân'ın 'Mevtun Sağırun' (Küçük Bir Ölüm) Adlı Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2018), 141-162.
- Forster, Edward Morgan. *Roman Sanatı*. çev. Ünal Aytür. İstanbul: Adam Yayınları, 3. Basım, 2001.
- Gürbüz, Özcan. "Düşünce ile Tema ve Konu". *Kurgu Dergisi* 18 (2001), 101-108.
- Harmancı, Hasan. "Abdurrahman Munîf'in el-Escâr ve İhtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 67-96.
- Îd, Yumnâ el-. *Tekniyyâtü's-serdî'r-rivâf fi davî'l-menheci'l-bunyevi*. Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 3. Basım, 2010.
- İyişenyürek, Orhan. *Abdullah eş-Şebrevî ve Şiiri*. Konya: Aybil Yayınları, 2019.
- Küçüksarı, Mücahit. "Tevfîk Yûsuf el-Avvâd'ın 'Er-Rağîf' Adlı Romanında Türk İmajı". *Mütefekkir* 3/6 (Aralık 2016), 307-327.
- Önal, Mehmet. "Edebî Dil ve Üslup". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36 (2008), 23-47.
- Öztürk, Mevlüt. "Iraklı Öykücülerden 'Alî es-Sibâî'nin 'Suyûfun Hâşebiyetun' Adlı Öyküsü". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (30 Haziran 2019), 225-248. <https://doi.org/10.33420/marife.551187>
- Pekparlatır, Selçuk. "Sudanlı Yazar Et-Tayyib Sâlih'in Hafnetu Temr Adlı Kısa Öyküsünün Teknik ve Tematik İncelemesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2020), 547-568. <https://doi.org/10.33420/marife.770590>
- Stevick, Philip. *Roman Teorisi*. çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 1988.
- Şengül, Mehmet Bakır. "Romanda Mekân Kavramı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 528-538.
- Tasa, Muhammet. "Suriye Öykücülerinden Mâcîd Reşîd el-'Uveyyid'in 'Sıcak Bir Yazı'". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 133-150.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 11. Basım, 2012.
- Tepebaşı, Fatih. *Roman İncelemesi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2. Basım, 2019.
- Watt, Ian. *The Rise of The Novel Studies in Defoe Richardson and Fielding*. London: Penguin Books, 1983.
- Yektîn, Saîd. *Kazâye'r-rivâyeti'l-Arabîyyeti'l-cedîde el-vucûd ve'l-hudûd*. Beyrut: ed-Dâru'l-Arabîyye li'l-Ulûm Nâşirûn, 2012.
- Yıldız, Ahmet. "Abdulvehhâb 'İsâvî'nin ed-Dîvânü'l-İsbartî İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi". *akif* 51/1 (2021), 66-95. <https://doi.org/10.51121/akif.2021.16>
- Yıldız, Ahmet. "Murîd el-Berğûsî'nin Raeytu Râmallah İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (Haziran 2021), 23-47. <https://doi.org/10.18505/cuid.851785>
- Yılmaz, Durali. *Roman Sanatı ve Toplum*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.
- "2021 الرواية العربية للرواية العالمية تفوز بالجائزة الوراق". Erişim 11 Şubat 2022. <https://www.arabicfiction.org/ar/node/1773>